

yazamayıp Basra'ya dönmüş, bir süre sonra on makâme daha kaleme alıp elli makâme ile yeniden Bağdat'a gitmiştir. Tabakat kitaplarındaki bu tür bilgiler *el-Mağâmât*'in mukaddime ve hâtimesindeki bilgilere, kendi içindeki muhteva birliğine ve akışına ters düşmektedir. Zira Harîrî eserin mukaddimesinde bazı edebî toplantılarda Bedüzzaman el-Hemedânî'nin şaheser olarak nitelendirilen *el-Mağâmât*'ından söz açıldığını, adını vermediği, ancak "işareti emir, itaati ganimet bilinen" diye tanımladığı bir kişinin Hemedânî'nin açtığı çığır üzere bir makâmât yazmasını kendisine emrettiğini, kendisinin ise bu hususta mâzur görülmesini rica ettiğini, fakat onun bu ricayı kabul etmediğini ve neticede bu emre uyarak yazmaya karar verdiğini söylemektedir.

İlk defa Albertus Schultens tarafından üç makâmesi Latince açıklamalarla basılan eseri (Leiden 1731) Caussin de Perceval tam metin olarak yayımlamış (Paris 1819), ilk ilmî neşri Yilvestre de Sacy tarafından yapılmıştır (Paris 1822). M. Reinaud ve Joseph Naphtali Derenbourg bu baskıyı notlarla yeniden yayımlamışlardır (I-II, Paris 1847-1853). Eser Francis Joseph Steingass tarafından İngilizce notlar ilâvesiyle Londra'da neşredilmiştir (1897-1898). *el-Mağâmât*'in İslâm dünyasında da çeşitli baskıları yapılmıştır (nşr. Mevleviyyullah Dâvûd – Mevlevî Cân Ali, I-II, Kalküta 1809-1812; Leknev 1263; Delhi 1266; Bulak 1266; Kahire 1267, 1272; Tebriz 1282; İstanbul 1288; nşr. İfâ Sabâ, Beyrut 1965). Annemarie Schimmel de yirmi dört makâmeyi yayımlamıştır (Stuttgart 1966).

Eser üzerine otuz beş kadar şerh yazılmıştır. Bunlardan Ahmed b. Abdülmü'min eş-Şerîşî (*Şerhu Mağâmâti'l-Harîri*, I-II, Bulak 1284; I-II, Kahire 1306; nşr. Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî, I-IV, Kahire 1373/1953; nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-V, Beyrut 1413/1992), el-Mutarri-zî (*el-İzâh fi şerhi Mağâmâti'l-Harîri*, Tahran 1270; Tebriz 1273; nşr. Hamed b. Nâsir ed-Dâhil, doktora tezi, 1402/1981, Câmia-tü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye) ve Ebû'l-Bekâ el-Ukberî'nin (*Şerhu ğarîbi'l-Mağâmâti'l-Harîriyye*, nşr. Muhammed Receb Dîb, Beyrut 1992) şerhleri basılmıştır (diğerleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1789-1791; Gülle, s. 43-48).

el-Mağâmât'in başta Türkçe olmak üzere Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İbrânîce gibi dillere tam veya kısmî tercümelere yapılmıştır. Tâhir Selâm Muhammed Beg, Ahmed Hamdi Şirvânî

(İstanbul 1290), Manastırlı Dâniş Ahmed Efendi ve Sabri Sevsevil (İstanbul 1952) tarafından tam, Antepli Münif Ahmed Paşa, Roma sefâreti imamı Hâşim Veli (İstanbul 1326) ve Amasya müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin tarafından kısmî çevirisi yapılmış ve şerhedilmiştir. Batı dünyasında erken dönemlerden itibaren ele alınan Arapça kitaplardan biri olan *el-Mağâmât*'in Latince kısmî bir tercümesini ilk defa Jacobus Golius yayımlamış (Leiden 1656), daha sonra L. M. Devic eserin tamamını (Paris 1870), A. Raux bazı bölümlerini (Paris 1909) Fransızca'ya çevirmiştir. Kitabı Fr. Rucket Almanca'ya (Frankfurt 1826-1829), L. Chappolow ile (Cambridge 1767) Thomas Chenery (London 1867) İngilizce'ye tercüme etmişlerdir. Ayrıca T. Preston eserin özetini (London-Cambridge 1850), B. S. Thomas yirmi altı makâmesini İngilizce'ye tercüme ederek yayımlamışlardır (London, ts.). *el-Mağâmât*, Muhammed Şemseddin (Kalküta 1263/1846), Muhammed Revâkî (Tahran 1365 hş./1986) ve Alâeddin İftihâr Cevâdî (Tahran 1363 hş./1984) tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. İspanyol yahudilerinden şair Judah ben Şelome (Ye-hûdâ b. Süleyman el-Harîzî) (ö. 627/1230) eseri İbrânîce'ye tercüme etmiştir (London 1872; Tel Aviv 1951).

el-Mağâmât, aralarında gayri müslimlerin de bulunduğu birçok edip tarafından taklit edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Ebû Tâhir el-Eşterkûnî, Zeynüddin İbnü'l-Verdî, Safiyüddin el-Hillî, Ebû'l-Abbâs Yahyâ b. Saîd b. Marî, Nâsîf el-Yâzîcî, Amasya müftüsü Âkîf Mustafa Efendi, Judah ben Şelome (diğer makâmât yazarları için bk. Yûsuf Nûr Avad, s. 167-191; Gülle, s. 11-17; Âşık, II [1985], s. 55-74; *İA*, VIII, 199-201).

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrî, *Mağâmât* (nşr. Yûsuf Bikâî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Lübânî), ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-12; a.e. (trc. Sabri Sevsevil), İstanbul 1952, tercüme edenin önsözü, s. 3-17; Ahmed b. Abdülmü'min eş-Şerîşî, *Şerhu Mağâmâti'l-Harîri* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1413/1992, I-V, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 3-19; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVI, 261-293; Ziyâeddin İbnü'l-Esir, *el-Mesellû's-sâ'ir* (nşr. Ahmed el-Hûfî – Bedevî Tabâne), Riyad 1403/1983, I, 55-57; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 15; *Keşfü'z-zunûn*, I, 507, 741-742; II, 1787-1791, 1817-1818; *Osmanlı Müellifleri*, I, 246, 310; II, 51-52, 299, 428; Serkis, *Mu'cem*, I, 533, 748-750; Brockelmann, *GAL*, I, 325-329; *Suppl.*, II, 486; a.m.f., "Makâme", *İA*, VIII, 197-201; Mahmûd Fehmî Hicâzî, "Mağâmâtü'l-Harîrî", *Tİ*, VII, 87-101; Butrus el-Bustânî, *Üdeba'ü'l-'Arab*, Beyrut 1979, II, 426-437; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 238-250; Yûsuf Nûr

Avad, *Fennü'l-mağâmât beyne's-şarh ve'l-ğarb*, Mekke 1406/1986, s. 5-14, 167-191; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1990, s. 292-304; Ahmed Emin Mustafa, *Fennü'l-mağâme beyne'l-Bedi' ve'l-Harîri ve's-Süyûfi*, [baskı yeri yok] 1411/1991, s. 113-199; Srtkı Gülle, *el-Harîri Hayatı Arap Dili ve Edebiyatına Dair Çalışmaları* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Nebîh Haccâb, "Zâhîretü'l-Mağâmât: Neş'etühâ eşerühâ fi'l-âdâbi'l-ecnebiyye", *Havliyyâtü Külliyyeti dâri'l-ülüm* (1968-69), Kahire 1969, s. 85-110; Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî, "et-Taşvîrü'l-ictimâ'î fi Mağâmâti'l-Harîrî", *MMLA*, XXXI (1973), s. 113-121; İnci Koçak, "el-Harîri'nin Makamat'ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler", *DTCFD*, XXX/1 (1982), s. 181-183; Nevzat Aşık, "Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar", *DÜİFD*, II (1985), s. 55-74; Katia Zakharia, "Les références coraniques dans les Mağâmât d'al-Harîri: Eléments d'une lecture sémiologique", *Arabica*, XXXIV/3, Leiden 1987, s. 275-286; a.m.f., "Intemperance, transgression et relation à la langue dans les Mağâmât da'l-Harîri", a.e., XLI/2 (1994), s. 198-213; a.m.f., "Norme et fiction dans la genèse des Mağâmât d'al-Harîri", *BEO*, XLVI (1994), s. 217-231; M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm, "el-Harîri ve Mağâmâtühû", *Mecelletü'l-Bahşi'l-İlmî ve't-tü-râşi'l-İslâmî*, I, Mekke 1398, s. 115-124; Bedrettin Aytaç, "Abbasi Devrinde Nesir ve el-Harîri", *DTCFD*, XXXV/1 (1991), s. 1-14; D. S. Margoliouth – [C. Pellat], "Harîri", *EP* (İng.), III, 221-222.

HULÛSİ KILIÇ

MAKÂMÂT-I ERBAA

(المقامات الأربعة)

Mescid-i Harâm'da dört büyük Sünnî mezhebin mensuplarına ayrı cemaatler halinde namaz kıldıran imamlara ait yerleri ifade eden tâbir.

Aynı anlamda mevâkifü'l-eimme terki-bi de kullanılır. Bu uygulamanın hangi tarihte başladığı ve mezhep imamlarına ait makamların üzerinde yer alan binaların hangi dönemde inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Eyüb Sabri Paşa, 663 (1265) yılında Mekke'de Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri için birer imam tayin edildiğini, bu imamların vakit namazlarını kendileri için belirlenen yerlerde kıldırmalarına karar verildiğini ifade ederek bu makamların üzerindeki yapıların büyük ihtimalle Mısır Bahrî Memlûkleri Sultanı I. Baybars döneminde (1260-1277) inşa edilmiş olabileceğini belirtir (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 944-945). Ancak İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217), Mescid-i Harâm'da dört büyük Sünnî mezhep mensuplarının ve Zeydîler'in ayrı cemaatler halinde vakit namazlarını kıldıklarını bildirerek bu makamlardan bahsetmesi (*er-Rihle*, s. 78) ve Takıyyüddin el-Fâsî'nin 497'de (1104) Hanefî ve Mâlikî makam-

MAKÂMÂT-I ERBAA

larının, 540'lı (1145) yıllarda Hanbelî makamının mevcut olduğunu gösteren işaretlere rastlandığı şeklindeki ifadeleri (*Şifâ'ü'l-garâm*, I, 395) dikkate alındığında bu makamların V (XI) veya VI. (XII.) yüzyıllarda ihdas edilmiş olduğu söylenebilir. Şâfiî makamı Kâbe'nin doğusunda Hacerülesved ile Rüknuşşâmî arasında makâm-ı İbrâhim'in arkasında, Hanefî makamı Kâbe'nin kuzeyinde Rüknuşşâmî ile Rüknu'lgarbî arasında altın oluğun karşısında, Mâlikî makamı Kâbe'nin batısında Rüknu'lgarbî ile Rüknu'yemânî arasındaydı. Hanbelî makamı ise ilk olarak tavaf alanının sınırı üzerinde Hacerülesved'in karşısında zemzem kuyusuna yakın bir yerde iken Şâfiî cemaatinin saf düzenini engellediği gerekçesiyle II. Abdülhamid döneminde 1884'te güney tarafına, Rüknu'yemânî ile Hacerülesved'in arasına alınmıştır.

Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Ferec devrinde 807 (1404-1405) yılında onarılarak yeniden yaptırılan Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî makamları iki taş sütun üzerine yapılan bir kemerden ibaretti. Şâfiî makamında iki sütun arasında herhangi bir yapı mevcut değilken Mâlikî ve Hanbelî makamlarında iki sütunun arasındaki yapının ortasında mihrap bulunuyordu. 801-802 (1399-1400) yıllarında tekrar inşa edilen Hanefî makamı ise dört taş sütun üzerine kurulmuş olup üstü kapalıydı ve önde iki direk arasında mermerden bir mihrap vardı.

Kâbe'nin çevresindeki bu makamlar bazı Osmanlı padişahları tarafından onarılarak yeniden yaptırıldı. Hanefî makamı Kanûnî Sultan Süleyman döneminde 947'de (1540) iki kat halinde inşa edilerek cemaatin tekbirleri daha rahat işitmesine imkân sağlamak için üst kat müezzinlere ayrıldı. Mâlikî ve Hanbelî makamları sekizgen şeklindeki dört sütun halinde tekrar yaptırılarak üzerine ahşap bir çatı ilâve edildi. Sultan Abdülaziz devrinde Hanbelî ve Mâlikî makamlarının çatıları yenilendi; Hanefî makamında yapılan onarımla batı ve doğu taraflarındaki direkler yükseltilerek mevcut iki kemer tek kemer haline getirildi.

Kaynaklarda Zeydîler'e ait ayrı bir makamın bulunduğu zikredilmemekle birlikte Mescid-i Harâm'da müstakil bir cemaat teşkil ettikleri bilinen bu mezhep mensuplarına ait bir yerin olması kuvvetle muhtemeldir. Nâdir Şah'ın, Ca'feriyye'nin beşinci mezhep olarak tanınip bu mezhep adına Harem'de bir makam inşa edilmesi için Osmanlı Devleti nezdindeki

teşebbüsleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

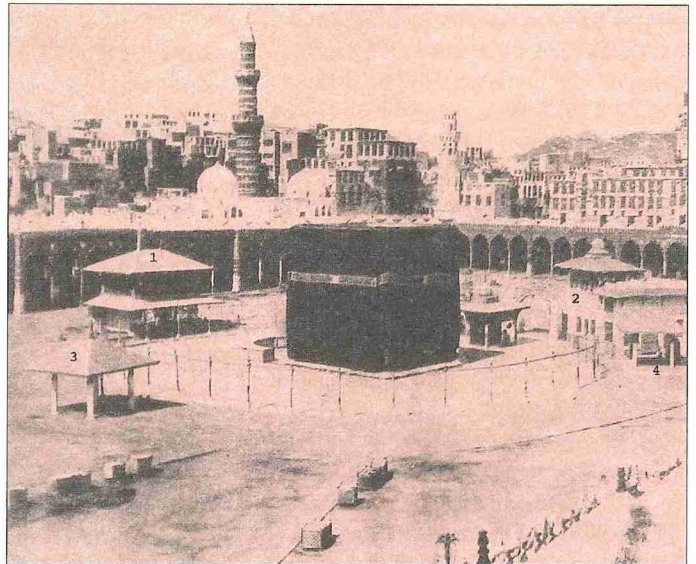
Makâmât-ı erbaanın bulunduğu dönemlerde ayrı ayrı oluşturulan cemaatlerde hangi mezhep imamının namaza önce başladığı konusunda farklı rivayetler ve uygulamalar söz konusudur. İbn Cübeyr akşam namazı dışındaki vakit namazlarını önce Şâfiîler'in, ardından sırasıyla Mâlikîler, Hanefîler ve Hanbelîler'in kıldığını belirtirken (*er-Rihle*, s. 78-79) İbn Battûta önce Şâfiîler'in başladığını, daha sonra sırasıyla Mâlikîler, Hanbelîler ve Hanefîler'in kıldığını ifade eder (*er-Rihle*, I, 397-398). Takıyyüddin el-Fâsî ilk olarak Şâfiîler'in, ardından sırasıyla Hanefîler, Mâlikîler ve Hanbelîler'in kıldığını ve 790 (1388) yılından itibaren Hanefîler'in Mâlikîler'den önce kılmaya başladığını belirtmektedir (*Şifâ'ü'l-garâm*, I, 393). Daha sonraki eserlerde ise önce Hanefîler'in, ardından sırasıyla Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler'in kıldığı, sadece sabah namazında önce Şâfiîler'in, son olarak da Hanefîler'in namaza durduğu kaydedilmektedir. Akşam namazı, vaktin darlığı sebebiyle bütün mezhep mensupları tarafından ayrı cemaatler halinde aynı anda kılınyordu. Ancak imam ve müezzinlerin seslerinin birbirine karışması yüzünden namazı bozacak durumların ortaya çıkması üzerine Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Ferec'in emriyle 811 (1408) yılından itibaren akşam namazları tek cemaat halinde Şâfiî mezhebine mensup imam tarafından kılınmaya başlandı. Ancak bu uygulamaya Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî tarafından 816'da (1413) son verilerek mezhep mensuplarının akşam namazla-

rını kendi imamlarının arkasında ayrı cemaatler halinde kılmalarına izin verildi. İbn Zahîre (ö. 960/1553 [?]), kendi döneminde Hanefî ve Şâfiî mezhebi mensuplarının akşam namazını aynı anda kıldıklarını, bu uygulamanın bazı karışıklıklara yol açması sebebiyle durumun Kanûnî Sultan Süleyman'a bildirilmesi üzerine 931 (1525) yılı sonlarında akşam namazına önce Hanefî imamının başlamasına karar verildiğini belirtir (İbrâhim Rif'at Paşa, I, 251).

Fıkıh âlimleri, halkın cemaate katılma konusunda gevşeklik göstermesine engel olmak için dâimî imamı bulunan camilerde cemaatle namazın tekrarlanması mekruh sayılmıştır. Aralarında İbn Âbidîn'in de bulunduğu bazı fakihler mahalle mescidinde cemaatle kılınan namazın tekrarının mekruh, yol üstünde veya çarşıda bulunan camilerde ise câiz kabul edilmesinden hareketle, Mekke ve Medine mescidlerinin de yol üstü veya çarşı camisi hükmünde sayılması gerektiği için bu mescidlerde birden fazla cemaat oluşturulmasının câiz olacağı görüşündedir. Ayrıca bu konu, farklı mezhebe mensup bir imama uyararak kılınan namazın hükmü açısından da ele alınmış, her mezhep mensubunun kendi imamına uyması gerektiği dikkate alınarak aynı mescidde birden fazla cemaatin oluşması câiz kabul edilmiştir. Mescid-i Harâm'da mezheplerin vakit namazlarını ayrı cemaatler halinde kılmaları uygulamasına Abdülâzîz b. Suûd döneminde 1343 (1924-25) yılında son verilmiş ve Kâbe çevresinde bulunan mezhep imamlarına ait makamlar kaldırılmıştır.

Kâbe'nin çevresindeki mezhep imamlarına ait günümüze ulaşmayan makamlar:

1. Hanefî makamı,
2. Şâfiî makamı,
3. Mâlikî makamı,
4. Hanbelî makamı

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 78-79; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 7-12; İbn Batûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Rabat 1417/1997, I, 397-398; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 391-395; İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî, *Târîhu Mek-kete'l-müşerrefe ve'l-Mescidi'l-Harâm ve'l-Medîneti's-şerife ve'l-kabri's-şerif* (nşr. Alâ' İbrâhîm el-Ezherî – Eymen Nasr el-Ezherî), Beyrut 1418/1997, s. 161-163; Ahmed b. Muhammed el-Mekkî, *İhbârü'l-kirâm bi-aḥbârî'l-Mescidi'l-Harâm* (nşr. Gulâm Mustafa), Kahire 1405/1985, s. 191-198; Ebû Saîd el-Hâdimî, *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkatü'l-Muhammedîyye*, İstanbul 1318, I, 128; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 248-252, 265, 371; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 926-927, 944-945; M. Lebîb el-Betenûnî, *er-Rihletü'l-Hicâziyye*, Kahire, ts. (Mek-tebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), s. 158; İbrâhîm Rif-fat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, Kahire 1344/1925, I, 248-252; Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Târîhu 'imâretü'l-Mescidi'l-Harâm*, Cidde 1400/1980, s. 224-240; *Mu.F*, XXVII, 175-177.

SALİM ÖĞÜT

MAKÂMÂT-ı HAMÎDÎ

(مقامات حمیدی)

Ömer b. Mahmûd el-Belhî'nin
(ö. 559/1164)
makâme türündeki eseri.

Kadı Ebû Bekir Hamîdüddin Ömer b. Mahmûd el-Belhî hakkında fazla bilgi yoktur. Şiirlerine ve Belh'te kâdilkudât olduğuna bakılarak iyi bir öğrenim gördüğü söylenebilir. Kaynaklarda kadılıkta Kâdî Şüreyh'e benzetildiğine, şiir ve nesirde zamanının Ebû İshak es-Sâbî'i ve Ebû Nüvâs'ı olarak nitelendirildiğine göre önemli bir kişi olmalıdır. Şair Evhadüddîn-i Enverî'nin Belh şehrini hicveden, başkası tarafından yazılarak kendisine atfedilmiş bir şiir yüzünden saldırıya uğradığında Hamîdî'ye sığınıp canını kurtarması, arkasından da onun hakkında parlak kasideler yazması bu görüşü desteklemektedir.

Kadı Hamîdüddin ünün, Bedüzzaman el-Hemedânî ve Harîrî'nin Arapça makâmelerinin etkisi altında yazdığı Farsça *Maḳāmât* adlı eserine borçludur. Nizâmî-i Arûzî, 551-552 (1156-1157) yıllarında kaleme aldığı *Çehâr Maḳâle*'sinde bu eserden bahsettiğine göre müellif 551'-de (1156) yazmaya başladığı kitabını bir yıl içinde tamamlamış olmalıdır. Eser, yirmi dört konuyla ilgili yirmi üç makâme ve bir hâtimeden meydana gelmektedir.

Makâmelerde rastlanan şiirlerinden Hamîdî'nin başarılı bir şair olduğu anlaşıl-

maktadır. Eserini oldukça sade bir Farsça ile kaleme almakla birlikte yer yer döneminin modasına uyarak veya Bedüzzaman el-Hemedânî ve Harîrî'nin etkisiyle tumturaklı bir dil kullanmıştır. Kitabın eski yazma nüshaları Medine'de Ârif Hikmet Kütüphanesi ile (istinsahı 23 Şâban 668 / 17 Nisan 1270) Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 4108; istinsahı 860/1456) bulunmaktadır. *Maḳāmât-ı Hamîdî* Tahran (1260, 1290), Tebriz (1312 hş.), İsfahan (1339 hş.), Kanpûr (1268) ve Leknev'de (1296, 1349) yayımlanmıştır. Eserdeki yedinci makâme (sıkbâciyye: bir tür sirkeli yemek) Meliküşşuarâ Bahâr'ın *Sebḳînâsî* adlı eseri içinde neşredilmiştir (Tahran 1370hş., s. 344-356). *Maḳāmât*'ın Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'ndeki nüshasıyla diğer altı nüshası karşılaştırılarak Rızâ İnzâbî Nejad tarafından yeni bir neşri yapılmıştır (Tahran 1365, 1372). Hamîdî'nin *Maḳāmât*'ı dışında *Vesîletü'l-'ufât ilâ ekfi'l-kifât*, *Hanînü'l-müstecir ilâ hazreti'l-mücir*, *Ravzatür-rızâ fi medhi Ebi'r-Rızâ*, *Ḳadhu'l-muḡannî fi medhi'l-mu'annî*, *el-İstiḡâse ilâ ihvânî's-selâse*, *Münyetü'r-râci fi cevheri't-tâci* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir (Avfî, I, 201). *Mecma'u'l-fuşaḥâ*' müellifi Hidâyet de *Sefernâme-i Merv* adlı bir mesnevisini kaydeder.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamîdî Ömer b. Mahmûd el-Belhî, *Maḳāmât-ı Hamîdî* (nşr. Rızâ İnzâbî Nejad), Tahran 1372; Avfî, *Lübâb*, I, 199, 201; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşaḥâ*, Tahran 1295 h., I, 197-198; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 747; Browne, *Persian Literature*, II, 346; H. Ethé, *Grundriss der iranischen Philologie*, Strassbourg 1904, II, 228; Safâ, *Edebiyyât*, II, 957-960; A. Pagliaro – A. Bausani, *Storia Della Letteratura Persiana*, Milano 1960, s. 806-807; DMF, I, 867; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, II, 808-809; XXV, 886-887; H. Massé, "Hamîdî", *EP* (Fr.), III, 137.

TAHSİN YAZICI

MAKÂME

(المقامة)

Hayalî bir kahramanın
başından geçen olayların
hayalî bir hikâyeci tarafından
dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden
(makâmât) meydana gelen edebî tür
ve bu konuda yazılan eserlerin
ortak adı.

Sözlükte "kalkmak, ayakta durmak" mânasındaki *kıyâm* kökünden türemiş bir isim olan makâme (çoğulu makâmât), "bir araya gelmiş bir grup insan, bunların

bulunduğu veya oturduğu yer" anlamına gelir. Zamanla bu yerlerde söylenen sözlerle de makâme denmiştir (*Lisânü'l-'Arab*, "ḳvm" md.; *Tâcül-'arûs*, "ḳvm" md.). İslâm devletinin güçlenip genişlediği, buna paralel olarak nüfus, servet ve refahın arttığı, israfın ve adaletsiz uygulamaların başladığı Emevîler döneminde bazı zâhidler üst düzey yöneticileriyle temas etme imkânlarını aramış, çeşitli meclislerde onlara öğüt çerçevesinde hitap etmeye başlamışlardır. Zâhidler bu konuşmaları güzel, sağlam ve etkili bir Arapça ile yapıyor, sözlerini Kur'an'dan, hadisten, Arap şiiri ve darbimesellerinden naklettikleri örneklerle süslüyorlardı. Böylece makâme Emevîler devrinde halifeler, vezirler, valiler gibi üst düzey yöneticilerinin huzurunda yapılan zühd ve takvâ hitabeleri olarak "huzurda duruş; huzur konuşması" anlamını kazanmıştır.

III. (IX.) yüzyıldan itibaren makâmenin vaaz ve hitabe özelliğini kaybetmeye, bunun yerine eğitici, öğretici, etkileyici ve eğlendirici yönü ağır basan "dilenci hitabesi" hüviyetine bürünmeye başladığı görülmektedir. Eskiden olduğu gibi içinde âyet ve hadislerden yapılmış iktibaslar bulunmakla birlikte makâme nasihat içeren konuşmalar niteliğinden çıkarak edebî bir tür haline gelmiştir. Bu türün özelliklerini, bir olay etrafında şekillenme, hayalî bir râvisi, her konudaki bilgisi ve güzel konuşmasıyla insanları kendine hayran bırakan, dilenci hüviyetinde hayalî bir kahramanı bulunma, dilin inceliklerini, özellikle dildeki garip kelimeleri öğretmeyi hedefleme, nahiv bilmecelelerinden, edebî inceliklerden ve Arap atasözlerinden örnekler vermek suretiyle okuyucuların hoşça vakit geçirmelerini amaçlama biçiminde özetlemek mümkündür. Bu yeni şekliyle makâme türünün ilk defa Bedüzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008) tarafından ortaya konduğu görüşü araştırmacıların çoğu tarafından benimsenmektedir. Hemedânî'nin bu başarısında zengin bilgisi, geniş kültürü ve özel yeteneğinin yanı sıra muhteva, biçim, üslûp ve sanat yönünden mevcut edebî mirastan faydalanmış olduğuna da belirtmek gerekir. Bu arada Câhiz'in başta *Ḥiyelü'l-mükeddin*'i olmak üzere *el-Buḡalâ*, *Kitâbü'l-Meḥâsin ve'l-azdâd* ve *Kitâbü't-Terbî*' ve *t-tedvîr* gibi eserlerinde dağınık şekilde bulunan cimrilik, dilencilik, gurur ve kibir gibi sosyal sorunları alaycı, iğneleyici, nükteli bir hikâyeye üslûbu içinde dile getirmesini, öğrencisi İbn Kuteybe'nin *Uyûnü'l-aḥbâr*'ında, zâhidler tara-